

Lovász László Gábor

Recenzió Japán: Társadalom 5.0 – A történelmi múltból a szuperokos jövőbe – a magyar történelem tükrében című könyvről

Japan Review: Society 5.0 – From the Historical Past to the Super Smart Future – in the Light of Hungarian History

ÖSSZEFOGLALÁS

A recenzió egy különleges, a magyar könyvpiacra eddig nem látott műfajban és formában megjelent kötetet mutat be, amelyet a kötet szerkesztője ismertet. A mű szerzői Japánról, az egyik legfejlettebb ázsiai demokráciáról írtak egy már szintenciklopédikus művet, arra a kérdésre választ keresve, hogyan alakult ki Japán demokratikus és immáron több évtizede ugyanazon erő (liberális-demokraták) által kormányzott – és egyben a világ egyik legfejlettebb gazdasági – rendszere a történelem során, illetve hogyan sikerült a távoli szigetországnak megőriznie mindez alatt a nemzeti hagyományait és sikeresen fejlődni a kultúrájában mélyen gyökerező technológiai innováció, illetve egy hipermodern út, a tudományos-fantasztikus irodalom klasszikusaira emlékeztető „társadalom 5.0” (Society 5.0) koncepció által, miközben már élen jár a termékenységi rátában is a főbb versenytársaihoz képest (Kína, Dél-Korea).

Kulcsszavak: Japán, Társadalom 5.0, párhuzamok, Abe Sinzó, robotok, demográfia, életmód

SUMMARY

This review presents by the editor himself a unique volume published in a genre and format never before seen on the Hungarian book market. The authors have written an almost encyclopaedic work on Japan, one of the most advanced democracies in Asia, in search of answers to the question of how Japan's democratic system, governed by the same force (liberal-democrats) for several decades now, and one of the most advanced economic systems in the world, has evolved throughout history. In addition, how this remote island nation has managed to preserve its national traditions and successfully develop a Society 5.0 concept with deep-rooted technological innovation in its culture together with a hyper-modern way of life reminiscent of the classics of science fiction, whilst already leading its region in terms of fertility rates compared to its main competitors (China, South Korea).

Keywords: Japan, Society 5.0, parallels, Abe Sinzo, robots, demography, lifestyle

DR. LOVÁSZY LÁSZLÓ GÁBOR PhD, tudományos főmunkatárs, Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomácia Tanszék, NKE; a Miniszterelnökség miniszteri főtanácsadója (lovasz.laszlo.gabor@uni-nke.hu).

BEVEZETÉS

Az utóbbi néhány évben – a világgazdasági és globális politikai folyamatok tükrében – a geopolitika és stratégiai gondolkodás területén Kína, mint globális tényező és gazdasági óriás szerepe fokozatosan és folyamatosan felértékelődött, ideértve a nemzetközi diplomáciát is. Ez jól látszik a könyvpiacra megjelenő művekben is, hiszen a nemrég elhunyt Henry Kissinger (*Kínáról*), David Shambaugh (*Ahol a nagyhatalmak találkoznak*) és Graham Allison (*Háborúra Ítéelve - Megmenekülhet-e Amerika és Kína Thuküdidész csapdájából?*) kezdve Matolcsy Györgyön (*Magyar jövőkép és stratégia 2010-2030*) keresztül Csizmadia Norbertig (*Geofúzió*) és Orbán Balázsig (*Huszárvagás*) egyre többen Kína megkerülhetetlen és egyre növekvő szerepvállalásán (Egy övezet, egy út (BRI)) keresztül vizsgálják a nemzetközi geopolitikai helyzetet és perspektívákat. Továbbá egyre többször merül fel mind a szakirodalomban, mind pedig a közbeszédben a *blokkosodás* és a *konnektivitás* szavak, amelyek világosan jelzik, hogy a világ mintegy válaszúthoz érkez(het)ett: a világgazdaság és benne Kína egy további, a békés együttműködésre építő és a kapcsolatok bővítését jelentő úton halad(hat)na tovább, avagy pedig a nagyobb „blokk”-ok és megarégiók versenyét, konfliktusait, akár fegyveres összetűzéseit hozhatja a jövő. Jelenleg mindkettőre van esély. Sőt, ha Graham Allison érvelését vesszük alapul a Harvard Egyetemen folytatott „Thuküdidész csapdája projekt”-je alapján, akkor a legrosszabbra is felkészülhetünk, hiszen az eddigi, szám szerint 16, a XV. század végétől látott legnagyobb történelmi-hatalmi vetélkedés során mindössze négy alkalommal sikerült átvészelnii ezeket a konfliktusokat és lezárni azokat egy kiegyezéssel.

Ha – a magyar kormányzat által nyilvánva-

lón preferált – *konnektivitás* győzedelmeskedik, akkor Kína szerepe még inkább felértékelődik, ha pedig nem, akkor – hasonlóan a koreai háború (1950-1953) időszakához – vélhetően Japán értékelődhet fel, ahogy erről Chen Dong, a Pictet privátbank vezető makroközgazdásza úgy értekezett, hogy megindult az ellátási láncok egy részének kiszervezése és kitelepítése Kínából és ennek a folyamatnak éppenséggel a közeli – és a nyugati hatalmakkal szoros szövetségi rendszerben lévő – Japán lehet a nyertese. Magyarországnak mindkét helyzetre fel kell készülnie. (Ne felejtjük el, hogy 10 éve, de akár még csak 3 éve (szinte) senki sem gondolta komolyan, hogy az orosz háborús gépezet milyen magas fordulatszámra fog robogni 2023-ban és Ukrajna élete mennyiben fog megváltozni.)

A 21. SZÁZADI JAPÁN KÍNA TÖRTÉNELMI ERŐSÖDÉSÉNEK ÁRNYÉKÁBAN?

Egyelőre Kína erősödése és eddigi, történelmi léptékű – a mélyszegénységéből kiemelt százmilliók számára is érzékelhető – sikeres és példa nélküli növekedése vitán felül áll. A 21. századi Kína – immáron ma a világgazdaság motorjaként – Ázsiában talán olyan lehet majd, mint amilyen az ipari forradalom tetőpontján a Brit Birodalom volt Európa számára: egyértelműen a legjelentősebb és legmeghatározóbb entitás nemcsak tágabb régiójában, hanem már világpolitikai tényezővé nőtte ki magát. Bár az országok, népek és kultúrák sokaságát összefogó Brit Birodalom hatalmának csúcspontján a történelem valaha egyik legjelentősebb birodalmaként működhetett, közeli szomszédja, a jóval kisebb népességű, ámde számos tekintetben különböző, eltérő jellegzeteségekkel és adottságokkal rendelkező – és korábban dominás hatalmi és vezető technológiai pozíciót betöltő – Hollandia mindvégig jelentős tényezője maradt Európának, a britek távozásával (2016) meg az Európai Unió

egyik, ha nem éppen a legfontosabb államává vált Franciaország-Németország kettőse mellett. Hollandia példája mutatja, hogy nem mindig csak a legnagyobb játékosra érdemes figyelni – mint ahogy a sportban sem ritka az, hogy a szélső sávban is feljöhettek olyanok, akikre nem figyel(t) a közönség.

Ennek fényében 2023. november végén egy különleges könyv jelent meg a magyar könyvpiacra Japán: Társadalom 5.0 – A történelmi múltból a szuperokos jövőbe – a magyar történelem tükrében címmel. Az elmúlt években a nemzetközi és hazai hírekbe Japán elsősorban súlyos gazdasági („nem növekedés”) és társadalmi („előregedés”) problémái révén került be. Sőt, tavaly decemberben érkezett a meglepő hír, hogy valaha, az 1980-as években még a világ második legerősebb gazdaságából (vásárlóerő paritáson számolt 1 főre jutó GDP mutató alapján) a 40. legfejlettebb gazdasággá csúszott vissza úgy, hogy a legfrissebb értékelések szerint Magyarország a vásárlóerő-paritás alapján már lassan beéri Japánt is.

Nos, tényleg ekkora a baj Japánban? Tényleg csak Kína lehet érdekes Ázsiában? A teljesebb kép érdekében azonban azt is látni kell, hogy Japán lényegében már hosszú ideje stabilizálta a 32-33 ezer dollár/fő GDP mértéket egy felgyorsult előregedés és méretében csökkenő potenciálú munkaerőpiac mellett. Csak összevetésképpen: hazánkban jelentős mértékben és a 2010-es évek elején elindított – a Matolcsy György-fémjelzte „unorthodox” – gazdaság- és foglalkoztatáspolitikának is köszönhetően – és további egymillió főt bevonva a munkaerőpiacra –, 6 és fél ezerről 18 ezer dollár körüli összegre növelte az egy főre jutó GDP mutatóját, ám ez még mindig csak a fele körül van a jelenlegi japán értéknek.

Ha onnan nézzük, hogy amikor Japán még a világ második legnagyobb gazdasága volt, akkor ahhoz képest legalább háromszor nagyobb ma Japán gazdaságilag, mint a Hitachi rádiómag-

nók és a Toyota autók áradakor volt az 1980-as években. Ráadásul egy kevésbé ismert gazdasági mutató is árulkodik az ellentmondások hosszú soráról, amiben Japán az évtizedek óta létező defláció és a „nem növekedés” ellenére messze leghagyja a többi fejlett országot: ez pedig a munkaképes korú lakosságra vetített GDP. Ez mit is jelent? Gyakorlatilag minden fejlett gazdasághoz képest is egyre nagyobb gazdasági kibocsátást képesek elérni fejlenként, aminek köszönhetően a csökkenő létszámú munkaerő mellett is képes volt háromszorosára bővülni a japán gazdaság az 1980-as évek óta, mindezt pedig egy sajátos gazdasági, mondhatni szintén unorthodox költségvetés- és gazdaságpolitikával érték el, ami azal járt, hogy Japán mára a világ egyik legeladósodottabb országgá vált, ugyanis a kormányzati államadósság a japán GDP kb. 226%-át teszi ki – csak összevetésképpen: a görög államadósság nem éri el a GDP 177%-át –, miközben a japán jegybanki valutatartalék meghaladja az 1200(!) milliárd USA dollárt – ez utóbbi több mint a 100-szorosa a görög értéknek, az USA valutatartalékát (245 milliárd USD) ötszörösen, de még a német és francia valutatartalékok együttes értékét is kétszeresen meghaladja a japán érték. Magyarország valutatartaléka kb. 43 milliárd USA dollár körül van, ami a görög érték több mint háromszorosa. (Amerikai Egyesült Államok Pénzügyminisztériuma. Japán Pénzügyminisztérium. Statista.)

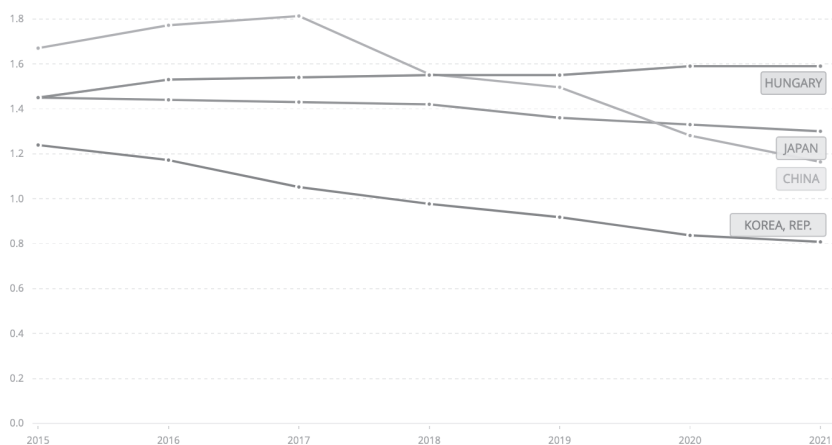
JAPÁN A „LEGEURÓPAIBB” ÁLLAM ÁZSIÁBAN?

Japán nemcsak a jelenben a rejtett ellenmondások országa, hanem a múltban is titokzatos és ismeretlen volt: történelmi léptékkal nem is olyan régen, a 19. század végén Magyarország és Japán nagyjából hasonló fejlettségi szinten állt számos tekintetben. Azóta sok minden történt, a második világháború utáni amerikai megszállás jelentette szinte az egyetlen sikeres amerikai

demokráciaexportot a világban úgy, hogy lényegében hét évtizede ugyanaz a kormányzati erő (liberális-demokraták) vezeti az országot. Ha visszatekintünk a japán közelmúlt történelmére, akkor azt látjuk, hogy nemcsak a tokiói olimpia (1964) megrendezésével bizonyította azt, hogy képes talpra állni egy elvesztett háború és két atomcsapás után, hanem egy technológiai-ipari fordulatot is elért és az első olajsokk (1973) után egy alapvetően energaintenzív gazdaságból egy tudásintenzív, ám jellemzően továbbra is „munkaalapú” gazdaságra tért át, ahol végig alacsonyabbak voltak a bérek a közös ország, a nemzet fenntarthatósága érdekében. (A 2021-es olimpiának is hasonló üzenete volt és nem véletlenül szólt ismét a szupermodern technológia, valamint a hagyományok és tradíciók fontosságáról, szimbiózisáról, mert Japán szinte egyedülként a fejlett és magas jövedelmű országok körében először tudta ezt a két szempontot sikeresen ötvözni egy valódi hármas (fenntarthatósági, technológiai és biológiai) forradalom küszöbén egy polgári demokráciában, lényegében beteljesítve az 1964-es tokiói olimpia szellemiségét. A 2021-

es olimpia kabalafigurái Miraitowa (ミライトワ) és Someity (ソメイティ). A Miraitowa a japán "mirai", vagyis jövő, valamint a "towa", azaz örökség szavak kombinációja. Someity a nevét pedig a "Someyoshino", az oly népszerű cseresznyevirág egyik fajtájának japán elnevezése után kapta.. Ennek magyarázata részben az is volt, hogy lényegében az utolsó munkás is a gyártószalag mellett pontosan tudta-tudja, hogy nyersanyagokban, természeti kincsekben alapvetően nagyon szegény az ország és csak a tanulás és a kemény munka, illetve a racionális technológiai innováció és a munka(folyamatok) tökéletesítése lehet a növekedés és fejlődés alapja. Érdekességként az is hozzátehető még, hogy ebben az ázsiai és egyébként kínai eredetű konfuciánus tradícióval rendelkező országban volt eddig a legtöbb keresztény miniszterelnök a térségben: szám szerint immáron nyolc keresztény vallású japán miniszterelnöke volt a császárságnak 1918 óta. Sőt, az 1960-as évek japán csodájának kulcsfigurája, Japán legendás miniszterelnöke, Josida Sigeru is keresztényként hunyt el.

1. ábra: Teljes termékenységi ráta (születések száma/nő) alakulása 2015-2021 között Japánban (Kínában Dél-Koreában és Magyarországon)

Forrás: Világbank (a)

A korlátozott lehetőségek feltárják azt az ellentmondást is, hogy a G7-ek egyik legfejlettebb országaként a szociális kiadások tekintetében mind a mai napig az EU középmezőnyébe tartozna az EU átlaga alatt, ha az ország tagja lenne az Európai Uniónak. Ezért sem tudja maga az amerikai Francis Fukuyama fontos művében, az *Államépítésben* (Századvég, 2005) megállapítani, hogy a japán jóléti rendszer valójában európai értelemben jobb- vagy baloldali-e. Bár évtizedek óta demográfiai válságról beszélnek Japán kapcsán, mi több a jelenlegi japán miniszterelnök is demográfiai összeomlásról vízióalt az év elején, a demográfiai téren is furcsa tendenciák láthatóak Ázsiában, hiszen Kínában a termékenységi ráta 1,16 volt 2022-ben, Dél-Koreában 2023 második negyedében már csak 0,7(!) volt. Ezzel szemben a 20 évvel ezelőtti – e három országból –, az akkor utolsó helyezett Japán lett az első a teljes termékenységi mutató (TTA) nagyságát tekintve: 1,36.

Amikor a demográfiáról beszélünk, szinte mindig arról van szó, hogy hány gyermek születik és egy nőre hány gyermek jut, amikor a termékenységi rátákat nézzük. A demográfiai-ánál a termékenység csak az egyik oldala az éremnek. A másik oldal a halálozási mutató, vagyis az, hogy milyen gyorsan halnak meg az emberek a születendő gyermekekhez képest – vagyis, ha „idő előtt halnak” meg az emberek, akkor még a magasabb számban születendő gyermekek is kevésbé tudják kompenzálni a negatív demográfiai trendeket. Miért érdekes ez? Ahogy a szerző részletesen bemutatja a kötet utolsó, a jelenkorban járó fejezetében: „Japánban él a legegészségesebb idősebb korosztály és az elhízás, illetve a testtömegindex – amely tényezők egyébként alapvetően befolyásolják a demencia és számtalan krónikus betegség kialakulását – tekintetében a legkedvezőbb helyen állnak a népek rangsorában”.

Ez alapvetően az egészséges életmódnak és (kisebb mértékben) az eleve fejlettebb egészségügyi ellátásoknak köszönhető Japánban, míg például Kína jelentősen le van maradva számos mutatóban ezen a téren (így többek közt a várható életek és a testtömegindex alapján is.) Japán a 3. helyen áll a várható élettartam tekintetében (84 év felett), míg Kína a 47. (78 év). Japán az első helyen van az elhízást mutató BMI index alapján (mint a legkevésbé elhízott nemzet), míg Kínában már most kétszer több elhízott gyermek él arányaiban, mint Japánban és a teljes népességre vetítve 50%-kal magasabbak a kínai adatok a japánéhoz képest. Japánban a népességnek kevesebb mint 5%-a elhízott, míg nálunk ez az arány meghaladja a 25%-ot (World Population Review). Így lehetett az, hogy míg nálunk másfél milliónál is több (1,6 millió) elhízott ember él, addig a 123 millió Japánban csak 2,7 millió. Magyarországot – a hazai egészségügyi ellátórendszer heroikus és hatékony küzdelme ellenére – éppen ezért is érintette különösen súlyosan a COVID-járvány: az elhízásban élen járunk – holtversenyben a másodikak vagyunk a csehekkel – az EU-ban és ez megmutatkozott a járvány alatt is a halálozási statisztikákban is. (Az utolsó fejezetben a szerző erre is részletesen kitér.) Az elhízás mértéke tehát különösen fontos stratégiai kérdés, mert nemcsak az életet és az egészségben eltölthető – az ellátórendszer számára kevésbé megterhelő – életeket rövidíti meg, hanem a demencia és a korai szellemi, illetve további fizikai leépülés kockázatának egyik legfontosabb tényezője is a túlsúly lesz a hallásromlás mellett, amely utóbbi a WHO szerint 2030 után az elsődleges fogyatékosági ok lesz a világon. (Az időskori hallásromlás jelentősen hozzájárulhat az elhízáshoz: a kommunikáció és a szociális élet beszűkülésével a mozgásszegény életmód meghatározóbbá válik.)

JAPÁN MEGMUTATJA MILYEN LESZ AZ EMBERI TÁRSADALOM 2050-BEN?

Amikor a demográfiai, egészségügyi, családpolitikai, migrációs vagy éppenséggel termelékenységgel kapcsolatos átfogó stratégiai kérdések merülnek fel, akkor a nyugat-európai, amerikai, valamint a sikerlistákat meghódító stratégiák – például Parag Khanna vagy Jared Diamond – mindössze két alternatívát látnak a fenntarthatóság kérdéskörében: bevándorlás vagy demográfiai összeomlás. A második típusú megoldást és választ a magyar kormányzat által 2010 óta erőteljesen támogatott családpolitikai fordulat nyújtja, amelynek eredményei vitathatatlanul látványosak, ugyanis a 2010-es 1,2-ről 1,6 körüli értékre sikerült emelni az ún. termékenységi rátát. 2016-ban érkezett a harmadik típusú válasz (amely majd nemhogy harmadik típusú találkozást is jelent a maga nemében), amely teljesen eltérő az előző kettőtől: Japánban a science fiction világát idéző robotika és az automatizáció kap főszerepet olyannyira, hogy a nemrég aljas merényletben elhunyt Abe Sinzō japán kormányfő akkor jelentette be azt, hogy – a gyermekvállalás és a nők erőteljesebb támogatása mellett – a robotika lesz az egyik legfontosabb válasz Japán demográfiai bajaira: a kötet címül is szolgáló, ún. Society 5.0 (社会5.0, Társadalom 5.0), illetve majd a 2021-ben kiadott, átfogó Moonshot projekt jövőtervezési stratégia, amely a mezőgazdaságtól és az élelmiszeripartól kezdve az egészségügyi-rehabilitációs szolgáltatásokig (未病, mibio), illetve célzott biotechnológiai és úttörő robotikai kutatásokat és fejlesztéseket valósítanak meg. Ezért is foglalkozik a szerző kiemelten a Nobel-díjas Karikó Katalinnal és Krausz Ferencsel is, bemutatva területük fontosságát a jövő (biotech) iparában, amelynek egyik legfontosabb központja az ikonikus és szimbolikus Kanagavában van. (A kötet szintén bemutatja Kanagava történelmi és kulturális hátteret is.)

A 2021-ben indult ambiciózus Moonshot projektben akár egy „harmadik típusú találkozás” (idegen civilizációkkal való kapcsolatfelvétel) szerű stílusban és perspektívájában olyan, sci-fi szerű „végcél”-okat határoztak meg, amelyek elképesztőek a maguk nemében.

Ennek alapján 2050-ig meg akarják valósítani egy posztmodern társadalmat, amellyel a mostani válságokat le akarják gyúrni:

- olyan társadalmat szeretnének létrehozni, amelyben az emberek mentesek a test, az agy, a tér és az idő korlátozásaitól és
- amely képes előre jelezni és rendkívül korai stádiumban megelőzni a betegségeket.
- Olyan robotokat kívánnak előállítani, amelyek maguktól tanulnak és cselekednek, és harmóniában élnek az emberrel a mesterséges intelligencia és a robotok „társelvolúciója” révén.
- Megvalósítják a fenntartható erőforrás forgalmát a globális környezet helyreállítása érdekében,
- a fel nem használt biológiai funkciók teljes hasznosításával globális szinten szintén fenntartható élelmiszer-ellátási ipart hoznak létre, amely mentes a túlterheltségtől és a pazarlástól,
- általános célú és alacsony hibaszázalékkal működő kvantumszámítógépeket fognak létrehozni, amelyek elképesztő módon fejlesztik a gazdaságot, az ipart és a biztonságot,
- és végül már 2040-re fenntartható egészségügyi és ápolási rendszert valósítanak meg, amely megelőzi és legyőzi a súlyos betegségeket, és lehetővé teszi az emberek számára, hogy 100 éves korukig anélkül élvezhessék az életüket, hogy az egészségük miatt aggódnának.

Bár Európában ilyen jellegű stratégiai gondolkodás még nem jellemző, azonban miért is lehet érdekes a japán (közel)jövő fűrkészése? A

következő 10-20 évben ugyanis eldőlnek azok az alapvető kérdések, amelyek Magyarországot jövőjét is meg fogják határozni, legyen szó gazdasági, demográfiai, jogalkotási, technológiai, ipari vagy akár (köz)politikai kihívásokról. Ez azt is jelenti, hogy meg kell vizsgálni, hogy milyen társadalmi kérdések és politikai diskurzusok lehetnek azok, amelyek a jövőt alapvetően és belátható időtávban befolyásolhatják az automatizáció és az újabb ipari-(bio)technológiai (rehabilitációs) forradalmak, valamint a nők szerepe és a megreformálandó oktatás kapcsán, méghozzá Japán történelmén keresztül, és annak jelenlegi Társadalom 5.0 koncepciója által.

Ezért született meg a Japán: Társadalom 5.0 című kiadvány, amely valójában egyszerre négy könyvet is tartalmaz, mert politikatörténetről, gazdaságtörténetről és kultúrtörténetről szóló, valamint társadalomrajzot is tartalmazó írásokat is magába foglal ez a mű, méghozzá – és ez benne az igazi innováció – mindkét ország tekintetében. Így például számtalan, meglepő és érdekes egybeesésekről lehet olvasni, úgymint a jó államférfi példaképektől – a japán Sótoku herceg és az Árpád-házi Imre herceg alakjaitól – kezdve a mindkét országban egyedi hűbéri rendszer (feudalizmus) sajátos változatain, a szamurájok és a huszárok alakjain keresztül és az első japán robotbabáktól Kempelen Farkas Törökjén át, az ugyanabban az évben (1825) létrehozott tudományos japán kutatóintézet (Sóko Suszeikan) és a Magyar Tudományos Akadémia alapítását is bemutatva a modernizáló Meidzsi és a soknemzetiségű, felvirágzást biztosító birodalmat vezető Ferenc József uralkodókon, illetve a nép császárává előlépő Hirohito császáron és Horthy kormányzón át, a XIX. századi, szinte megtevesztésig hasonló művészeti irányzatokon és az atomrobbanásból létrejött Godzillától a magyar holocaust-irodalmon keresztül, a japán animék csodálatos világának magyar tükörképén, a Jankovics-féle

Fehérlófiaig és az origamiktól a Rubik-kockáig, illetve a sorozatos konzervatív kétharmados győzelmeket hozó Abe Sinzó és Orbán Viktor kettős portréjáig bezárólag – és a sort még bőven lehetne folytatni.

Mindezek után valójában miért is lenne tényleg érdekes a két országot egymás mellé tenni? A Japánt jól ismerő és az ország jelenlegi állapotával kritikus Ferber Katalin, az egyik legelismertebb hazai, Japánnal foglalkozó kutató szerint a szigetország a „jövő társadalmának laboratóriuma” és ami ott zajlik, az két évtizeden belül a világon mindenhol látható következményekkel fog járni – így hazánkban is.

A Társadalom 5.0 így már nem csupán a távoli jövőt célzó furcsa vízió vagy egy harmadik típusú találkozást idéző sci-fi, hanem már a jelen alapjaira épülő új állam- és társadalomszervezési stratégia maga. Így a tömeges (illegális) bevándorlást, illetve a természetes népszaporulatot támogató stratégia mellé Japán egy harmadik típusú választ kínál, amelynek figyelembe vétele egy stratégiai kihívás is egyben. Mint ahogy a japánok mondják: „Aki három napra előrelát, az háromezer évvel gazdagabb.”

Végezetül a kötet felépítéséről és a szerzőkről. A kötet első fejezete többezer évet ölel fel a régmúlttól kezdve egészen a 19. század közepéig, pontosabban 1867/1868-ig bezárólag mutatja be Japán és Magyarország fejlődését. A II., talán legfontosabb fejezetben különös hangsúlyt helyeznek a szerzők a Meidzsi-korra, valamint magyar vonatkozásban a dualizmus időszakára, amely korszak mindkét ország esetében kiemelkedő jelentőségű volt. A III. fejezetben közel három évtizednyi, a két világháború közötti időszak politikai, gazdasági és társadalmi átalakulását, míg a IV. fejezet már a második világháborút követő új korszakot és a „japán csoda” receptjét és Magyarország lemaradását mutatja be. A könyv utolsó fejezete

a 21. századi fejlődés közvetlen előzményét és jelenét ismerteti és itt kerül tárgyalásra a 21. század elején indult Society 5.0 koncepció és a 2021-ben indított a *„Moonshot”* program is. A szerzők szakterület szerint: Bartók András japanológus, Lovászy László Gábor (Ph.D.) nemzetközi kapcsolatok szakértő, jövőkutató és emberi jogi szakember, valamint Szigeti István (Ph.D.) történész.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Amerikai Egyesült Államok Pénzügyminisztériuma. Official reserve assets and other foreign currency assets (approximate market value, in US millions) <https://home.treasury.gov/data/us-international-reserve-position/12082023>

Chen, Dong – Chen, Ling (2023): *Is Japan finally at an inflection point?* Pictet. 2023.08.02. Letöltés: 2023.12.27. <https://www.pictet.com/tw/en/insights/is-japan-finally-at-an-inflection-point->

Hui Jie, Lim (2023): Japan stocks are roaring back. This rally may be different from the 1990s 'bubble high'. 2024.06.23. Letöltés: 2023.12.27. <https://www.cnbc.com/2023/06/27/japan-stocks-are-roaring-back-this-rally-may-be-different-from-1990.html>

Eurostat. Overweight and obesity – BMI statistics. Letöltés: 2023.12.27. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Overweight_and_obesity_-_BMI_statistics

Japán Pénzügyminisztérium. International Reserves/Foreign Currency Liquidity (2023. november) https://www.mof.go.jp/english/policy/international_policy/reference/official_reserve_assets/e0511.html

Statista. Foreign exchanges reserves in selected countries and territories across the world as of November 2023 <https://www.statista.com/statistics/247231/currency-reserves-of-selected-countries/>

Világbank (a): Fertility rate, total (births per woman) - Japan, China, Korea, Rep., Hungary 2015-2021. Letöltés: 2023.12.27. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?contextual=default&end=2021&locations=JP-CN-KR-HU&start=2015>

Világbank (b): Life expectancy at birth, total (years) - China, Japan, Korea, Rep., Hungary 2015-2021. Letöltés: 2023.12.27. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?end=2021&locations=CN-JP->

KR-HU&start=2015

World Population Review. Obesity Rates by Country 2023.

Letöltés: 2023.12.27. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/obesity-rates-by-country>

Zsoldos Ákos (2023): Magyarország szép csendben a világ legfejlettebb országai közé került. *Portfolio*. 2023.12.12.

Letöltés: 2023.12.27. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20231212/magyarorszag-szep-csendben-a-vilag-legfejlettebb-oroszagai-koze-kerult-656987>

Lovászy László: Japán (szerk.): Társadalom 5.0 - A történelmi múltból a szuperokos jövőbe – a magyar történelem tükrében

Kiadó: Pallas Athéné Kiadó, 2023

ISBN-szám: 978-963-573-219-7

Terjedelem: 464 oldal